

What I think about when

I think about literature lessons

Foto: Anda van Riet

Er bestaat nogal wat onduidelijkheid rondom literatuuronderwijs in de vreemdetalenles. De vage eindtermen geven veel vrijheid en weinig sturing. Maar als docenten een duidelijk beeld hebben van de mogelijkheden die het gebruik van fictie in de les biedt, kunnen ze voor zichzelf beslissen wat voor doelen ze met hun literatuurlessen willen nastreven, en veel gericht te werk gaan in hun lesvoorbereiding en -uitvoering.

EENVOUDIGE VRAGEN VOOR EEN EFFECTIEVE(RE) LITERATUURLLES

VINCENT HERNOT

De situatie is maar al te goed bekend: de sectie Engels van een school wil een literatuurproject voor een klas opzetten en daarvoor literatuurlessen ontwikkelen. De betrokken docenten willen allemaal graag meedoen, alleen blijkt dat ze het niet eens zijn over wat 'literatuurles' precies betekent. De een heeft letterkunde gestudeerd en leest nog steeds veel, meestal literaire boeken; een ander vindt lezen erg leuk, maar vooral als een manier van ontspanning. De derde weet heel veel over films en populaire cultuur, maar lezen is nooit een prioriteit geweest – en nu heeft deze docent een kleintje thuis, dus boeken lezen komt er niet meer van. En de vierde wil liever inhoudelijke discussies op basis van teksten voeren.

Uit hun discussie over de inhoud van de literatuurlessen komt één duidelijke conclusie naar voren: alle docenten willen graag 'literatuur doen', maar om ver-

schillende redenen en met andere doelen. Zij willen allemaal hetzelfde gedicht in hun literatuurles gebruiken, maar terwijl de een daarmee spreekvaardigheid wil oefenen, wil de ander het liever gebruiken om de kenmerken van een literaire periode te illustreren. Voor de derde is het gedicht heel bruikbaar om literaire terminologie te introduceren, terwijl de vierde docent eerst het gedicht wil bespreken om daarna thematische gesprekken met de hele klas te hebben.

Nu beseffen alle vier de docenten dat er één vraag besloten ligt achter hun verschillende inzichten: waarom willen we dat leerlingen lezen? En deze vraag leidt tot een andere: wat bedoelen we met literatuur, waarvoor is het nuttig, waarom is het interessant? Kortom, waarom en waarvoor krijgen leerlingen literatuurles?

Op de vraag waarom leerlingen Engelse grammatica of vocabulaire leren is er een makkelijk antwoord: om te communiceren, om nieuwe mensen te kunnen

Waarom willen we dat leerlingen lezen? Wat bedoelen we met literatuur, waarvoor is het nuttig, waarom is het interessant? Kortom, waarom en waarvoor krijgen leerlingen literatuurles?

ontmoeten, om de taal goed te leren, omdat de hele wereld Engels spreekt en schrijft. Maar als de vraag is waarom leerlingen literatuur moeten doen is het antwoord opeens een stuk lastiger te vinden.

Voor ieder wat wils

Deze problematiek is ook terug te zien als je voormalige leerlingen polst. Dit jaar vroeg ik mijn studenten Engels (derdejaars bachelorlerarenopleiding Engels aan de Hogeschool van Amsterdam) wat voor literatuurles ze zelf op school hadden gehad, en wat volgens hen de bedoeling daarvan was. Een greep uit hun antwoorden:

‘Wij moesten een boek lezen terwijl we naar de luisterboekversie moesten luisteren – wij hebben nooit discussies rond die boeken gehad.’

‘Wij moesten een paar boeken lezen, en daarna een toets doen over feitelijke aspecten van die boeken (wie is wie, wie doet wat et cetera) met een meerkeuzetoets aan het eind. Geen discussie van de inhoud.’

‘Wij kregen echte discussies rond boeken, en ook opdrachten om verder te gaan en thema’s te bedenken. Dat gebeurde elke week.’

‘Wij moesten boeken en korte teksten lezen voor een project, met verschillende opdrachten. Dat duurde vier tot zes weken.’

‘Wij moesten boeken lezen, daarna een samenvatting maken, en onze mening over het boek geven (leuk, niet leuk en waarom), maar geen klasdiscussie.’

‘Wij kregen veel terminologie in de les (wat is een metafoor, wat is ironie et cetera) met een toets, maar de boeken zelf werden niet vaak besproken, en alleen op persoonlijk niveau.’

‘Wij moeten veel historische feiten rond literatuur leren, en daarna was er een toets.’

‘Wij moesten een boek lezen, en daarna werden we getoetst voor schrijfvaardigheid en spreekvaardigheid, maar wat voor de toets telde was de taal, niet de inhoud van de discussie (en dus het boek).’

Jasmijn Bloemert (2019) heeft het al in haar proefschrift laten zien: wat docenten en leerlingen denken dat een literatuurles is (of zou moeten zijn) kan enorm verschillen. Ze heeft ook aangetoond dat leerlingen zelf verwachtingen van de literatuurles hebben die amper overeenkomsten tonen met de doelen van de docenten. Kortom: iedereen denkt wat, iedereen doet wat, en niemand is het eens over de benadering van literatuur in de klas. Daardoor gaan te veel literatuurlessen helemaal niet over literatuur interpreteren maar over bijvoorbeeld literaire geschiedenis, het literaire begrippenapparaat aanleren of eenvoudige *reader response* zonder verdere discussies.

Maar de realiteit is dat uiteindelijk een literatuurles niet echt anders is dan andere lessen: *wat je doet en hoe wordt bepaald door wat je wilt bereiken*. Dat klinkt simpel, en simpel is het ook wel – maar alleen als je precies weet wat de alternatieven zijn, wat je aan het doen bent en waarom. Kortom, als je een weloverwogen keuze hebt gemaakt, en niet een keuze bij verstek.

Waarom zijn de literatuurlessen zo verschillend?

Niet iedere taaldocent heeft genoeg tijd om boeken te lezen. Niet iedere taaldocent is een lezer; niet iedere taaldocent houdt van literatuur, van geschiedenis, van gedichten: docenten zijn mensen, en mensen lezen niet zo veel*. Bovendien voelt niet iedere docent zich in staat om een literatuurles te ontwikkelen, al is het maar omdat het woord *literatuur* soms beangstigend klinkt – voor leerlingen én docenten. Tegelijkertijd zijn er veel docenten die juist veel aandacht en liefde voor boeken en lezen hebben, en die thuis ook vaak lezen. Maar helaas kun je uit liefde ook verkeerde keuzes maken. Kennis van en over literatuur, liefde en passie voor literatuur en lezen: voor een literatuurdocent zijn dat geweldige kwaliteiten, maar misschien zijn ze ook niet wat het belangrijkste is. De echte vraag is niet: wat is literatuur? De vraag is zeker ook niet: wat is de beste methode om literatuur te geven? De echte vraag is: wat wil ik ermee in de klas, en waarom?

Omdat de kerndoelen en eindtermen in onder- en bovenbouw zo algemeen en vaag geformuleerd zijn, en omdat geen duidelijk doel voor literatuur geïdentificeerd is, ligt de verantwoordelijkheid van keuzes bij de docen-

ten. Keuzes zoals wat te lezen, hoeveel en wanneer, wat te doen met een tekst, de toetsing (of niet!), de plek van het begrippenapparaat, de selectie van activiteiten, de relatie tussen de literatuurles en de taalontwikkeling – en dat zijn nog maar een paar van de afwegingen. Veel van die keuzes worden gemaakt op basis van praktische overwegingen zoals tijd en programma-eisen, maar vaak ook op basis van (soms onbewuste) opvattingen over literatuur en wat men daarmee kan bereiken. Maar precies omdat er zo veel keuzes te maken zijn, wordt het des te belangrijker te identificeren wat je wilt en waarom, zodat je als docent daarna de beste manier kan bepalen om je doelen te bereiken.

Daarom is de eerste stap naar een literatuurles deze eenvoudige vraag: hoe en wat denk ik als ik over literatuur denk? Met andere woorden: wat zijn mijn opvattingen over literatuur? Niet de opvattingen van anderen, van vrienden of een hoogleraar, maar *jouw* opvattingen – wat denk jij dat literatuur is en doet? Want deze opvattingen zullen bijna alle keuzes in een literatuurles bepalen.

Hieronder presenteer ik een eenvoudige checklist om niet alleen gefocuste en sterke literatuurlessen te geven, maar ook om vruchtbare discussies met collega’s te hebben als aanzet voor een literatuurlijn op school, vanaf de onderbouw tot en met examenklassen. Daardoor worden leerlingen beter over een langere termijn bediend, en kunnen alle docenten vanuit hun eigen invalshoek een bijdrage aan literaire ontwikkeling leveren. Waar het om gaat is: heb je je de juiste vragen gesteld en alle consequenties overzien? Heb je kritisch over jouw doelen en opvattingen nagedacht, zodat al wat je doet bewust gedaan is, zelf als je er niet aan gewend bent?

Know thyself

Een onontbeerlijke stap om kritisch te kunnen denken is je eigen denken onder de loep te nemen. Daarom moet je eerst bepalen wat literatuur voor jou is en betekent: alle keuzes die je straks maakt voor de klas komen eruit voort. Wat zijn jouw ideeën over literatuur en het gebruik ervan in de klas? Wat vind jij belangrijk als het over boeken en lezen gaat? Als je naar de volgende lijst van mogelijke benaderingen kijkt, welke (het zijn er zeker

De eerste stap naar een literatuurles is deze eenvoudige vraag: hoe en wat denk ik als ik over literatuur denk? Met andere woorden: wat zijn mijn opvattingen over literatuur?

meerdere) komen overeen met jouw ideeën over wat een literatuurles zou moeten zijn?

- (1) Ik wil een tekst gebruiken alleen als ondersteuning voor taalontwikkelingsaspecten (bijvoorbeeld grammatica en woordenschat).
- (2) Ik wil mijn leerlingen motiveren om meer te lezen, omdat lezen goed voor hen is.
- (3) Ik wil dat mijn leerlingen interesse en liefde voor literatuur ontwikkelen.
- (4) Ik wil mijn leerlingen laten zien hoe mooi echte literatuur is.
- (5) Ik wil dat mijn leerlingen een introductie op de belangrijkste literaire werken krijgen (bijvoorbeeld de canon van Engelse literatuur of een tijdlijn met auteurs en titels).
- (6) Ik wil mijn leerlingen leren hoe je een tekst analyseert door middel van literaire begrippen (bijvoorbeeld metafoor en alliteratie) en analytische methoden (welke symbolen zie je, waarom is het ironisch); de tekst staat dus centraal in de les maar niet in termen van inhoud.
- (7) Ik wil teksten gebruiken rond een duidelijk thema, zodat we dit thema kunnen uitleggen en erover discussiëren (denk bijvoorbeeld aan pesten, homoseksualiteit, racisme); de tekst is minder belangrijk dan de discussie rond het thema.
- (8) Ik wil een tekst gebruiken om nieuwsgierigheid en kritisch denken bij mijn leerlingen te stimuleren; de tekst is meer een middel dan een doel.

Het is duidelijk dat al die benaderingen niet naar dezelfde les zullen leiden: literatuur is *inhoud* (ideeën, thema’s,

vragen), *vorm* (structuur, genre, personages, gebeurtenissen, taal), *analyseapparaat* (begrippen en concepten, zoals symbolisme, motief, metafoor) en literatuur is ook een *cultureel* en *sociaalhistorisch fenomeen* (als kunst, als echo van historische gebeurtenissen, als sociaal en politiek instrument). Wat voor jou binnen die vier aspecten belangrijk(er) is, zal bepalend zijn voor wat in jouw les gebeurt: Maak je ruimte voor klassikale discussies? Wil je liever uitleggen wat de tekst betekent, en welke aspecten daarvan belangrijk zijn? Wil je een fragment lezen en een precieze analyse ervan maken? Of wil je misschien dat leerlingen wat tijd in de klas besteden aan lezen zonder dat jij verder een rol speelt? Ben je van mening dat je rol als literatuurdocent is een discussie te leiden, of verschillende meningen te verzamelen, of antwoorden te geven, of zelf een tekst volledig uit te leggen? Is young-adultliteratuur per definitie ongeschikt voor een literatuurles? Op al die vragen moet jij, als literatuurdocent, een antwoord hebben: niet om een waarheid voor altijd neer te leggen, maar om tot geïnformeerde en duidelijke keuzes te komen.

Consequenties

De vragen in de bovengenoemde checklist laten duidelijk zien hoe belangrijk het is voor docenten hun opvattingen toe te lichten, omdat elk antwoord tot bepaalde keuzes – en dus consequenties – leidt. Neem bijvoorbeeld de rol van een tekst in je les: als je van tevoren precies weet wat voor rol een tekst in jouw klas zal spelen (wat je ermee doet), ben je beter in staat om een geschikte toets te selecteren.

Vraag (1) en (8) leiden tot de tekst als middel en niet als doel. Maar deze twee vragen hebben ook totaal andere doelen: vraag (1) gebruikt literatuur zonder enige interesse in de inhoud van de tekst, terwijl bij (8) de inhoud juist centraal staat. Vraag (1) focust op de vorm (taal), (8) focust op de inhoud. Vraag (2), (3) en (4) gebruiken teksten als middel en doel, maar de focus hoeft niet op de inhoud te liggen. Nummer (5) neemt een tekst als voorbeeld, dus als middel, maar ook hier hoeft de daadwerkelijke inhoud geen rol te spelen. Vraag (6) en (7) gaan ook uit van de tekst als middel, maar wat je aan de leerlingen vraagt – en wat je van hen kan verwachten – is, zoals bij (1) en (8), heel verschillend.

Als de centrale vraag zou zijn hoeveel ruimte je wilt geven aan leerlingen om hun eigen ideeën over en interpretatie van een tekst te vormen, dan werkt de checklist plotseling heel anders. Vraag (1) tot en met (6)

impliceren niet per se een interpretatie: teksten kunnen makkelijk gebruikt worden zonder dat leerlingen tot een eigen interpretatie komen. De keuze om wel of niet de tekst samen met leerlingen te interpreteren ligt dus bij de docent. Vraag (7) en (8) geven niet dezelfde ruimte aan interpretatie: bij (7) heb je al een duidelijke thema (bijvoorbeeld pesten) en de discussie gaat dus niet over eigen interpretaties van de tekst. Bij (8) heb je verschillende interpretaties nodig om een brede discussie te kunnen voeren. Dit verschil heeft ook een effect op jouw rol als docent, bijvoorbeeld als discussieleider of facilitator, welke vragen je stelt en hoe, en ga zo maar door.

Omdat mijn persoonlijke interesse ligt bij het gebruik van fictie om burgerschapscompetenties te ontwikkelen – zoals empathie voor andere perspectieven en meningen, kritisch denken, lezen en kijken – benadruk ik als docent en lerarenopleider het proces van interpretaties opbouwen om morele, maatschappelijke discussies te hebben. Zo'n keuze heeft ook consequenties, zoals: een tekst is maar een middel, geen doel op zich; ik gebruik liever korte (soms heel korte) teksten; het genre, de auteur of periode zijn van secundair belang; ik gebruik geen terminologie (behalve als die een vast bestanddeel is van elke literatuuurdiscussie, zoals bijvoorbeeld het vertelperspectief); en ik behandel ook geen literaire geschiedenis. Veel lezers zullen mijn keuzes waarschijnlijk discutabel vinden, maar die keuzes heb ik niet zomaar gemaakt: ik ken de alternatieven, ik weet waar fictie heel goed voor kan zijn, en ik begrijp de consequenties van mijn keuzes. Zelf ben ik ervan overtuigd dat docenten zich op teksten, interpretaties en thematische discussies moeten focussen, en veel minder aandacht dienen te besteden aan de feitelijke aspecten rond teksten (zoals literatuurgeschiedenis of het begrippenapparaat). Ik hoop dat de boven beschreven checklist anderen kan helpen om hun eigen doordachte keuzes te maken, en rijke literatuurlessen te geven. ■

NOOT

* In 2015 had 19 procent van alle Nederlanders geen enkel boek gelezen; 44 procent las maximaal één keer per maand (niet één boek per maand, één leesmoment per maand); 26 procent las wekelijks; 16 procent dagelijks. Bron: <kvbboekwerk.nl/monitor/lezers/monitor-2015>. Zie ook <digitaal.scp.nl/mediatijd/lezen-en-tijdsdruk>.

LITERATUUR

Bloemert, J. (2019). *Getting off the fence: Exploring the role, position, and relevance of literature education in the teaching of English as a foreign language in Dutch secondary education* [Proefschrift, Rijksuniversiteit Groningen]. University of Groningen Research Portal. <https://doi.org/10.33612/diss.101550168>

binnenkort

1 april 2023, Algemene Ledenvergadering
Levende Talen, Utrecht, <levendetalen.nl>

13 april 2023, Netwerkmiddag Duits en Frans,
Leeuwarden, <aly.jellema@nhlstenden.nl>

13 april en 20 april 2023, Klimaatkwes-
ties in Literatuur en Poëzie, Amsterdam,
<vlit.nl/klimaatfictie>

15 april 2023, Congres Levende Talen,
Amsterdam, <levendetalen.nl>

23 april 2023, Vlaanderenleestdag,
<vlit.nl/vlaanderenleest>

10 mei 2023, Studiedag Platform Spaans,
Amsterdam, <www.platformspaans.nl>

13 mei 2023, Wijze Lessen-congres, Antwerpen,
<vlit.nl/wijzelessen>

20 mei 2023, Jornada Didáctica ELE Niños,
Utrecht, <spaansopdebasisschool.wordpress.com>

7 juni 2023, Junior Speaking Contest,
Amersfoort, <vlit.nl/speakingcontest>

7 en 8 maart 2024, Congres Frans,
<www.congresfrans.nl>

Klimaatkwes- ties in literatuur en poëzie

Het toegenomen besef van de urgentie van klimaatproblematiek klinkt ook in de literatuur luid door: er verschijnt steeds meer 'klimaatfictie' en 'eco-poëzie', bijvoorbeeld Adriaan van Dis' *Klifi* en Emy Koopmans' *Het boek van alle angsten*. Maar wat beogen de schrijvers van deze werken precies en hoe moet je zulke publicaties duiden? Daarover gaan twee bijeenkomsten op 13 april en 20 april (in Amsterdam): samen met hoogleraar moderne letterkunde Gaston Franssen verdiepen deelnemers zich in de ecokritiek als interpretatieve methode en in vormen van ecokritisch lezen en schrijven aan de hand van twee literaire werken: *Het tegenovergestelde van een mens* van Lieke Marsman en *Sticky Drama* van Dominique De Groen.

Meer informatie is te vinden op <vlit.nl/klimaatfictie>.

Op naar een nieuw examenprogramma

Op zaterdag 15 april 2023 organiseert Levende Talen haar jaarlijkse fysieke congres in Amsterdam. Deze keer staat de vernieuwing van de examenprogramma's voor het voortgezet onderwijs centraal. Het congres biedt een gevarieerd programma met onder andere een prikkelende plenaire lezing, workshops over nut, noodzaak en praktijk van toetsen en beoordelen én adviesbijeenkomsten waarin de deelnemers kunnen meepraten over de nieuwste tussenproducten van de vakvernieuwingscommissies. Tijdens het congres zullen de eerste concepten van nieuwe eindtermen ter tafel liggen. Rond de middag is er een gezamenlijke lunch.

Voor meer informatie, zie <congres.levendetalen.nl>.

Wijze lessen

In 2019 verscheen het boek *Wijze Lessen*, met daarin bijdragen van onder andere Dominique Sluijsmans, Paul Kirschner en Tim Surma. De auteurs geven in het boek uitleg en wetenschappelijke onderbouwing bij twaalf instructieprincipes. Op het Wijze Lessen-congres, dat plaatsvindt op 13 mei 2023 in Antwerpen, ontmoeten auteurs en gebruikers elkaar om kennis te delen en elkaar zo te inspireren.

Inschrijven voor het congres kan via <vlit.nl/wijzelessen>.

Vlaanderen leest

Op zondag 23 april 2023 vindt de allereerste editie plaats van Vlaanderenleestdag. Die maakt deel uit van de communicatiecampagne *Vrienden voor het Lezen – Samen voor een Leesoffensief* van de Vlaamse overheid. Iedereen wordt opgeroepen om die dag mee te vieren en te lezen, en zo lezen meer zichtbaar te maken.

Vlaanderenleestdag wordt een jaarlijks terugkerende dag waarop iedereen – zowel organisaties als individuele burgers – wordt uitgenodigd om zich als 'Vriend voor het Lezen' kenbaar te maken. Die 'Vrienden voor het Lezen' maken lezen op Vlaanderenleestdag zichtbaar en hebben door hun leesacties een positieve stimulerende impact op hun naaste omgeving. Niet toevallig wordt Vlaanderenleestdag georganiseerd op Wereldboekendag, de internationale dag van het boek en de auteursrechten. Deze dag werd in 1995 door Unesco in het leven geroepen ter promotie van het lezen en wordt wereldwijd in meer dan 100 landen gevierd.

Voor meer informatie, zie <vlit.nl/vlaanderenleest>.

